

STEINBACH JÓZSEF

A német homiletika az ezredfordulón

Az 1990-től megjelent német homiletikai tárgyú művek alapján (lásd irodalomjegyzék) a mai német homiletika területén négy markáns irányvonalat látok, ebből a harmadik és a negyedik erővonal különösen hangsúlyos. Az utóbbi tíz évben az un. „összegző” német homiletikák mellett, tovább folytatódtak a prédikációra irányuló empirikus vizsgálatok. Az itt nyert eredmények alapján a prédikáció és a hallgató, illetve a prédikátor és a hallgató kapcsolata került a figyelem középpontjába, de már úgy, hogy túlléptek az empirikus vizsgálatok keretein, és egyre erősebb lett az igény arra nézve, hogy a kutatások eredményeit a gyakorlat számára is hasznosítható módon fogalmazzák meg.

Nézzük tehát ezt a négy területet a megjelent művek tükrében. Az első két területnél csak tömondatban említek könyveket, a másik két irányvonal esetében azonban részletesen elemzem az ide tartozó írásokat.

ÖSSZEGZŐ HOMILETIKÁK

Ezek a munkák a homiletika tudományának egészét feldolgozzák, kiemelt figyelemmel az empirikus kutatások eredményeire. A homiletika tudományának klasszikus felosztását (elvi, materiális, formális, történeti homiletika) gyakran megváltoztatják és más tagolás szerint tárgyalják az anyagot; de néhány kivételtől eltekintve inkább rendszereznek, mint újat felismeréseket hoznak. Ebbe a csoportba az alábbi kiadványok tartoznak.

1992-ben a német homiletikai irodalom Jan Hermelink doktori disszertációjának megjelenésével lett gazdagabb. Munkája a közelmúlt homiletikai koncepcióinak és prédikációértelmezéseinek részletes ismertetése és elemzése, és ezzel a mai homiletikai szituáció kidolgozása. A szerző az alábbi homiletikák munkásságát tárgyalja: Hans Joachim Iwand, Manfred Mezger, Wolfgang Trillhaas, Ernst Lange, Hans Dieter Bastian, Gert Otto, Werner Jetter. Aki a mai német homiletika előzményeit akarja tanulmányozni, annak ez a 350 oldalas disszertáció alapmű és egyben nagy segítség is.

Figyelmet érdemel Klaus Müller: Homiletik c. összefoglaló kiadványa 1994 – ből. . Ez egy kézikönyv, tankönyv, amely a homiletika minden területét feldolgozza, ugyanakkor látja az ígértetés mai kihívásait is. Ezért kapta a könyv azt az alcímet, nehéz (kritikus-problémás) idők holmiletikai kézikönyve. A komplex állapotmeghatározás mellett figyelembe veszi a ma és a jövő kihívásait. A könyv szisztematikusan azokat a faktorokat vizsgálja meg, amelyek a prédikáció sikerességét befolyásolják. Teológiai hallgatók és már gyakorló prédikátorok is nagy haszonnal forgathatják. Klaus Müller a teológia mellett filozófiából is doktorált, részt vesz a laikus prédikátorok képzésében. Jelenleg a Regensburgi Egyetemen homiletikus.

Itt kell megemlítenünk H. M. Müller: Homiletik c. könyvét (1998) , valamint 2002-ben jelent meg Wilfried Engemann: Einführung in die Homiletik c. könyve. Fontosabb fejezeteit ifj. dr. Fekete Károly, a Doktorok Kollégiumának Gyakorlati Teológiai Szekciójában ismertette, „A homiletika fő kérdései ma” c. remek előadásában .

EMPIRIKUS VIZSGÁLATOK FOLYTATÓDÁSA

1974-ben Ernst Lerle (Grundriss der empirischen Homiletik) c. könyvével vette kezdetét a homiletikában az un. empirikus fordulat, majd Piper (Predigtanalysen, 1976), Gert Otto (Predigt als Rede, 1976) és Arens (Kreativität und Predigtarbeit, 1974) műveivel folytatódott,

hangsúlyozva, hogy a prédikáció hatását nem lehet a Szentlélek és az Ige „ex opere operato” hatására bízni, hanem a magunk emberi eszközeivel is hozzá kell járulni a prédikáció eredményességéhez. Ezek az empirikus vizsgálatok a német homiletikában az utóbbi tíz évben is folytatódtak, sőt némileg krízisbe is jutottak. A rengeteg vizsgálati adattal ugyanis gyakran nem tudtak mit kezdeni, és közben egyre nyilvánvalóbbá lett a kérdés, hogy hol vannak a hangsúlyosabb pontok, és mi is ennek a sok adatnak, vizsgálati eredménynek a gyakorlati haszna?

A sort Peter Bukowski: Predigt-wahrnehmen c. könyvével kell kezdenünk, amely 1990-ben jelent meg, és napjaink empirikus homiletikájának egyik érdekes és értékes újdonsága. A könyvet alaposan ismeretette Dr. Boross Géza a THSZ 1992/143. oldalától.

Szintén az empirikus homiletikai vizsgálódás terméke a „Predigen és Hören” c. sorozat záró kötete, Karl – Fritz Daiber: Predigt als religiöse Rede c. munkája (1991). Az első kötet 1980-ban jelent meg, amely prédikációk analízisét és a vizsgált prédikációkra való hallgatói reagálást tudományosan, interjúk alapján dolgozta fel. Hetvenöt prédikátor vett részt ezen a kutatáson, mindegyik két prédikációval, egy ószövetségi, 1 Móz 4,1-16, és egy újszövetségi textus, 2 Kor 1,3-7 alapján. Az első kötet egy válogatást is közölt a prédikációkból (összesen $2 \times 75 = 150$ prédikáció), valamint meghatározta a kutatás tudományos szempontjait, közölte a kérdőívek összegzett eredményeit, és az elemzett prédikációkról egy kvalitatív analízist nyújtott át. A második kötet 1983-ra datálódik. Itt az első kötetben közölt analízisből eredő elméleti konzekvenciákat vonták le. Ezt a munkát Daiber vezetésével egy csoport végezte. Már a második kötet rendszerezésénél megmutatkozott, hogy akkora anyag gyűlt össze, amit alig tudtak kezelni. Egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy azt a tervüket, hogy a harmadik kötet az analízis eredményeiből fakadó modelleket és stratégiákat fog tartalmazni, nem tudják valóra váltani. Daiber -a csoport konkrét céljától eltekintve- azonban maga megpróbálta a munkát befejezni és ezeket a modelleket és stratégiákat megfogalmazni, hogy az óriási vizsgálat végső eredményét az asztalra tehesse. Ezt tartalmazza az 550 oldalas, roppant méretű, és tiszteletet parancsoló munka.

Ide sorolhatjuk még Engemann: Semiotische Homiletik, Gerd Theissen: Zeichensprache des Glaubens, és Gert Otto: Rhetorische Predigtlehre c. műveit. Theissen homiletikáját Dr. Boross Géza a THSZ 1997/318. oldalától ismertette, Varga Zsolt pedig a kommunikációról szóló fejezetet adta elő a Doktorok Kollégiumának Gyakorlati Teológiai Szekciójában, 2003-ban. A másik két mű még ismertetésre vár.

PRÉDIKÁCIÓ – HALLGATÓ, PRÉDIKÁTOR HALLGATÓ

Az utóbbi tíz év empirikus vizsgálatainak leghangsúlyosabb területe a prédikáció és hallgató, illetve a prédikátor és hallgató viszonya lett. Ezt a tendenciát a már említett „Predigen és Hören” c. sorozat is jelezte. Így dolgozatomban ezt a területet szeretném részletesebben elemezni, négy könyv ismertetése alapján.

NEMBACH: PREDIGEN HEUTE

Ulrich Nembach, a Göttingeni Egyetem Gyakorlati Teológiai Tanszékének professzora 1996-ban jelentette meg a „Predigen heute – ein Handbuch” c. könyvét. A szerző abból indul ki, hogy a homiletikát manapság nagy kihívások érik, hiszen ez a gyakorlati teológiai tudományág egy olyan szituációban fogalmazza meg meglátásait a prédikációra nézve, amikor a templomok egyre üresebbek, miközben a vallások és a Biblia után egyre nő az érdeklődés. Ha ezt az ellentmondást látjuk, válaszaink nem szorítkozhatnak csupán korrektúrákra, itt egy paradigmaváltásra van szükség.

A könyv második része egy igen értékes rendszerező munka, amely előremutat az ígért paradigmaváltásra: Részletesen elemzi és értékeli Schleiermacher homiletikáját, majd a

huszadik századi homiletikai meglátásokat, kitér a huszadik században mondott prédikáció jellemzőire (biblikus prédikáció, dialógikus prédikáció, elbeszélő prédikáció, evangélizáló prédikáció, prédikáció – mint beszélgetés, kreatív prédikáció, irodalmi prédikáció, modern prédikáció, tanulólélektan szerepe a prédikációban, személyesen prédikálni, politikai prédikáció stb...), ezek után a huszadik század legfontosabb prédikáció definícióit foglalja össze (Barth, Thurneysen, Bohren, Dahm, Trillhaas, Ernst Lange, Gert Otto, Stollberg definíciói). Így érkezik meg saját meglátásainak kifejtéséhez, amelyet a könyv harmadik fejezete részletez, és amit az alábbiakban foglalunk össze:

Nembach az említett paradigmaváltást a prédikátor és a hallgatók közösségének kialakításában látja. Mit ért ezalatt a közösség alatt? Elsőként egy világi példát hozva Lessinget idézi, aki a színházak számára az ún. „Hamburgi dramaturgiájában” –Arisztotelesz Poetikájára alapozva- fogalmazott meg hasonlót. Szerinte a félelem, a szenvedés, és az ebből fakadó együttérzés a színészt és a nézőt egyesíti és ezáltal egy közösség jön létre. Lessing az együttérzés által a szeretet fontosságát akarja kiemelni, amelyet mi az embertársainkkal szemben soha nem veszíthetünk el. A közösségekben is ennek az együttérzésnek a kialakítása a dráma célja. Ezért a hősnek a színpadon ugyanolyan embernek kell lenni, mint amilyenek mi vagyunk, és amilyenek a közösség tagjai is. Ezért képes a közösség a hős sorsával identifikálódni és azzal együttérezni. Mindehhez hozzá kell azonban tennünk, hogy a keresztyénség a félelem és szenvedés mellett ismeri az örömet és a reménységet is, ezért az arisztoteleszi fogalmi pár a prédikáció leírására csak részben alkalmas.

Annyi azonban egyértelműen megállapítható mindebből, hogy a prédikáció sokkal több, mint pusztán információ eredményes átadása. A kommunikációkutatás nem foglalkozik az általunk közölt információ jelentőségének kérdéskörével, és az evangélium átadásakor kialakuló közösséggel sem. A keresztyén egyházakban ez a közösség a kenyér megtörésével lesz demonstrálva. Ezért a prédikációt a következőkben mint az előbb említett közösségből fakadó részesítést és részesedést (osztozást) kell definiálnunk, nem mint pusztán közlést és információátadást. Különbség van a „Mitteilung”(közöl), a „teilgeben” (részesít) és a „teilnehmen” (részesedik) között, a kulcsszó pedig a „teilen” (megosztani, osztózni). A közlés csak az információ átadására orientálódik, a prédikációban azonban sokkal többről van szó, hiszen olyan üzenet átadása bízott ránk, amely közösséget teremtő üdvösséges részesítés és részesedés (Krisztussal és egymással). Ennek a közösségnek és részesedésnek – osztózásnak áldott következményei vannak, hiszen a „megosztott öröm – dupla öröm, és a megosztott fájdalom – fél fájdalom”.

Az említett paradigmaváltáshoz hűen egy harmadik fogalmat is tisztáznunk kell. Az evangéliumok az áthagyományozódás minden problémája ellenére egy olyan „történet” érzékeltetnek, amely Krisztus közelében kimozdít a holtpontról. Jézus azt mondja Lévinek, kövess engem, és Lévi fel is áll (teilgeben - részesítés). Zákheusnak pedig azt mondja, hogy ma lett üdvössége ennek a háznak (teilnehmen - részesedés). De ez a történet nem csupán arra az eseményre utal, ami az igehirdetés hallgatása, a Krisztussal és egymással megélt közösség során a hallgatóban végbemegy, hanem egyenesen arról van szó, hogy a hallgatókat belevonjuk a prédikációs munka szenvedésébe és örömébe, vagyis a prédikációs munka történésebe.

Éppen ezért könyvét a szenvedés és öröm fonalára fűzi fel. Az első két alfejezet címe: 1. Szenvadás és öröm a prédikációban. 2. Szenvadás és öröm a prédikációval. Hangsúlyozza, hogy a prédikáció és a szenvadás kapcsolata többféleképpen csoportosítható. 1. Elsőrenden a prédikátor szenvadásáról van szó, miközben benne egy igehirdetés megfogán, megszületik, ideértve a készülés minden lépésével és az előadással kapcsolatos szenvadást is. Nembach kimondja, hogy a prédikátor prédikációs munka közben átélt szenvadása manapság tabu. A lelkészértekezletek sem segítenek ezen a problémán, hiszen itt szinte kizárólag adminisztratív

témák kerülnek napirendre. Nincs is nagyon fórum, ahol erről beszélni lehetne. Ha erről beszélünk, azt a látszatot kelthetjük, hogy a hitünk nincs rendben, pedig távolról sem erről van szó. A Bibliában számos példát találunk az igehirdetéssel kapcsolatos szenvedésre. A Szentírásban hosszú azoknak a listája, akiket az ige hirdetésére szinte kényszeríteni kellett, mert nem akarták az ezzel járó szenvedést felvállalni. 2. Másodsorban szólnunk kellene a hallgatók azon szenvedéséről, amit az elhangzott prédikációk miatt átélnek. Az üres templomok is erről a szenvedésről tanúskodnak. Megoldás lenne egy ún. építő gyülekezeti „prédikáció - kritika” kifejlesztése, ami annyit tesz, hogy az istentisztelet után beszéljünk a prédikációról. A gyakorlatban ez alig valahol működik, legfeljebb külsőségek kerülnek szóba, halk, vagy hangos volt a beszéd, késett a lelkész stb...A prédikáció teológiai és egyházi struktúráit kellene megvátoztatni ahhoz, hogy a prédikációt akár merjük úgy is értelmezni, mint egy beszélgetés nyitányát. Ezzel nagyban csökkenthetjük a hallgatók prédikációval kapcsolatosan átélt szenvedéseit. 3. Természetesen ha a prédikáció és szenvedés kapcsolatáról szólnunk, ezt harmadsorban értelmezhetjük úgy is, mint a textus által tematizált szenvedést (illetve örömet).

Nembach a szenvedéssel párhuzamosan szól a prédikáció és az öröm kapcsolatáról is. Megállapítja, hogy ennek sincs fóruma, ahol erről beszélhetnénk: mekkora öröm úgy lejönni a szószékről, hogy éreztük a Lélek jelenlétét, vagy mit jelent egy őszinte visszajelzés a prédikáció után. Az ember valósággal szárnyakat kap. Az öröm kapcsán Nembach idézi Bohrent, aki homiletikáját így kezdi: „Négy szenvedélyem van, az akvarellezés, a síelés, a favágás, és a prédikálás”. Noha az akvarellezést el lehet rontani, a síelés közben igen nagyot lehet esni, és a favágás is egy fárasztó munka, de mégis mindhárom tele van gyönyörűséggel. Íme szenvedés és öröm együtt. Főként ilyen a prédikálás is: Prédikálni szép dolog, a prédikálás örömet okoz, elsőként ez az, amit egy prédikációról szóló tankönyvben tanítani kell.

Nembach ugyanakkor hangsúlyozza, hogy az a közösség, amely minden prédikáció alapja, kizárólag egy konkrét bibliai textus hirdetése által jön létre. Nembach szerint a prédikáció egy bibliai textus megosztása egy olyan közösségben, amely a prédikátor és a hallgató szenvedésben és örömben való osztozása kapcsán jön létre. A prédikátor -saját szenvedéseit és örömeit ismerve- a textust hirdeti a hallgatók szenvedésének és örömének kontextusában, amiből előáll ez a közösség. Míg a kommunikáció, a retorika és ennek nyomán a praktikus teológia empirikus vonulata külön vizsgálja az adót és a vevőt, a prédikátort és a hallgatót, itt ez a vizsgálat az előbb említett közösség egységében történik. Könyvének 207. oldalán közöl egy ábrát, ahol ezt a közösséget, ennek faktorait, és ezek egymáshoz való viszonyát szemlélteti. A gyülekezet egy meghatározott térben és időben van jelen az adott helyen. Ez már önmagában létrehoz egy közösséget, de ezen belül az igazi közösséget a prédikáció hozza létre az előbbieket szerint.

Mindezeket figyelembe véve az alapkérdés így hangzik: Hogyan prédikálunk ma a szenvedés és öröm szituációjában? Milyen feleletet ad erre ma a homiletika? A prédikáció ugyanis a mában szenvedő és örvendező emberért van, a prédikáció ma akarja Istent prédikálni. Akiknek beszélünk, azok nem a múltban és nem is a jövőben élnek, hanem mindig itt és most („hic et nunc”). Ha egy gyülekezet egy középkori templomban gyülekezik össze az istentisztelet hallgatására, ők akkor is életük mai jelenének kontextusában ülnek a padokban. Nembach hozza az ide vonatkozó kommunikációs vizsgálatok eredményeit is, amit Dahm vitt át a prédikációra. Mindannyiunk előtt ismert az a három állomás, amelyeken át a hallgató fogadja a prédikációt: bevezető stáció, a szelekció mechanizmusa, a feldolgozási fázis. Ezek az állomások -különösen a középső- szűrőként is viselkednek. A szelekció mechanizmusa is ismert előttünk (individuais vonatkoztatási rendszer, alapmeggyőződések megerősítése, viszonycsoport mentalitása, elviselhetetlen feszültségek csökkentése). Dahm a feldolgozás

fázisát emocionális és kognitív szinten elemzi, és hangsúlyozza, hogy az emocionális az erősebb, mert ami érzelmileg megfog, arra jobban emlékszem. A kognitív feldolgozás pedig sok esetben gyenge (valaki az egyházi énekkarban énekel, miközben ateista). Dahm szerint csoportos beszélgetésekben kellene erősíteni a kognitív feldolgozás szerepét. Nembach szerint azonban van egy harmadik feldolgozási terület is, ez pedig az egzisztenciális feldolgozás, ami a mindent eldöntő és legfontosabb feldolgozási mód. Teóriájához ez kapcsolódik a leginkább. A prédikáció percepcionális értéke ugrásszerűen megnő, ha az a hallgatókat egzisztenciálisan érdekli. Azt jegyzik meg legjobban, amiért ők dolgoznak, harcolnak, szenvednek és aminek örülnek.

A könyv kidolgozott prédikáció – mintapéldákat is hoz. E dolgozatban azonban egy másik könyvben olvasott prédikációt hozok a nembachi gondolat illusztrálására. Ez egyben Nembach könyvéhez fűzött kritikai észrevételem is. A szerző a 21. században egy igen értékes és fontos gondolatot visz át a gyakorlati teológia és ezen belül a homiletika területére. Egy olyan korban szól a közösség fontosságáról, ahol mindent elemre szedve vizsgálunk, és ahol az egyes embert is annyi inger, információ, vizuális és egyéb hatás ér, hogy teljesen elmagányosodik a számítógépe előtt – egyedül szenved a családban, a munkahelyen, a kórházi ágyon, és örömét sem meri igazán senkivel megosztani, mert fél a kitarulkozás következményeitől, talán még a gyülekezetben is egyedül van, hiába ül mellette valaki. Egy ilyen korban igen fontos a prédikáció szenvedés és örömkontextusban közösségteremtő értelmezése. Nembach azonban ezt az alapteóriát nem viszi következetesen végig a könyvén. Az utolsó fejezetben például szempontokat ad a prédikáció készítéséhez, de itt már nem érvényesíti következetesen azt a teóriát, amiért az egész könyvet megírta. Ezért az általa kidolgozott paradigmaváltásra Smed prédikációs kötetéből hozunk egy remek gyakorlati példát.

SMEND: ALTES TESTAMENT CHRISTLICH GEPREDIGT

Rudolf Smend: Altes Testament christlich gepredigt c. prédikációs kötete Göttingenben jelent meg 2000-ben. A kötetben a göttingeni ószövetségi professzor 1967-1998 között elmondott prédikációiból kapunk válogatást, melyek nagy részét egyetemisták számára tartott istentiszteleten mondott el. A kötet valóban keresztyén, krisztocentrikus prédikációk példatára ószövetségi Igék alapján. A dolgozatomban felsorolt kötetek közül ez az egyetlen, amely már magyar nyelven is olvasható, Szabó Csaba fordításában, a Kálvin Kiadó jóvoltából.

A „hatalom korlátai” c. igehirdetés kiváló példa arra, hogy hogyan lehet a gyakorlatban megvalósítani azt a prédikátor és hallgató közötti közösséget, részesítést, részesedést, a szenvedés és öröm mindenki számára tapasztalt kontextusában, amiről Nembach írt. A prédikáció alapígéje a Dániel 7,1-15, és mennybemenetel ünnepén hangzott el. Dániel a négy vadállatról, tehát a világbirodalmakról, valamint az „öregkorúról” és az „Emberfiáról” lát álmot. Egy nehéz, a mai hallgatóságtól korban, történelmi helyzetben, problémákban igen távoli, látomásos ószövetségi Igéről van szó. Mit kezdhünk ezzel ma?

1. Mindjárt a bevezetésben olyan az indítást, ami azonnal kapcsolatot teremt a hallgatóval és létrehozza ezt a közösséget. A közösséget a „szenvedés” kontextusában, az álom általános értelmezésével teremti meg, anélkül, hogy mélypszichológiai, vagy teológiai fejtegetésekbe kezdene:

„Nem csodálkozhatunk rajta, hogy Dániel megdöbbsen e miatt az álom miatt. Lázálom ez a javából, amilyeneket olyankor lát az ember, ha beteg, vagy gondjai vannak, vagy csak egyszerűen elege van mindenből”.

Itt a hallgató már az első mondatoknál figyelemre készítetett, hát ebben a nehéz ószövetségi Igében is rólam van szó. Kinek ne lett volna már rossz álma, ki nem volt még olyan

állapotban, hogy elege volt mindenből? A prédikátor átérzi az én gondjaimat, sőt azért tud erről így beszélni, mert talán maga is átélte már hasonlót. A szenvedés kontextusában már a bevezetésben létrejön egy közösség. Ezután persze Smend továbbgondolja a bevezető sorokat:

„De Dániel álma nem a szokásos, összefüggéstelen és zavaros lidércálom, amelynek értelmét legfeljebb a mélylélektan tudná feltárni. Amit Dániel álmodott és leírt, annak világosak az összefüggései és a jelentései ma is. Amit látott, az minden időkre érvényes”.

Ezután röviden az egész látomás magyarázata következik, de nem részletezi, hogy a négy vadállat melyik négy birodalmat jelenti, nem is érinti, hogy mit jelentenek a szarvak, mert az Emberfia, Jézus Krisztus uralkodásához akar mielőbb megérkezni.

„A négy vadállat négy világbirodalmat jelent, amelyek elnyomása alatt állt Izráel a fogságbavitel óta. Dániel álma pedig elmondja, hogy miként vet véget Isten ennek az egész gyalázatnak. A vadállatok pusztulásával új uralom veszi kezdetét. Ez azonban már nem idegen uralom. Ez a hatalom Isten akaratából átadatik valakinek, aki az ég felhőin jött és az Emberfiához hasonló volt, olyan volt, mint egy ember. Őt kell szolgálnia mindenkinek, térbeli és időbeli korlátok nélkül. Ez a döntő esemény, amiről Dániel álma szól, már megtörtént. Ezt az uralomátadást ünnepeljük a mennybemenetel napján. Nekünk is vannak rémálmaink, nem is ok nélkül. Ma is léteznek a Dániel álmában szereplő fenevadak, idegen hatalmak. De az uralom már Jézus Krisztus kezében van. Mennyit ér Jézus Krisztus uralkodása?”

2. Ezután az alapkérdés után következik a prédikáció gerince ahol már alaposan szemügyre veszi a látomás elemeit, mindegyik vadállatot, de egy egészen sajátos értelemben, hogy a bevezetőben, a szenvedés kontextusában megteremtett közösséget továbbra is fenntartsa. Ő maga is mondja, hogy némileg másként értelmezve elemzi a négy vadállatot, mint ahogy ez megszokott. Vagyis nem megy bele unalmas, kortörténetet érintő fejtegetésekbe, hogy itt a nagy tenger a Földközi Tenger, és a négy vadállat a Babiloni, Méd, Perzsa és Macedon Birodalmakat szemlélteti, továbbá az egyes állatok fejei az egyes birodalmak egymás után következő uralkodóit, a negyedik vadállat szarvai a Macedón birodalom felbomlása utáni szeleukida királyokat jelentik, és a kis szarv Antiokhosz Epiphaneszt, aki megszentelteténítette a templomot. Egy szóval nem említi ezeket, mert a prédikáció idejének felét elvenné mindez és közben csak a felszínen mozgunk, arról nem is beszélve, hogy mindez senkit nem érdekel és azonnal széthullik a hallgatókkal már megteremtett közösség. Smend célja az, hogy ezt a közösséget fenntartsa, sőt elmélyítse, mert üzenetet akar átadni. Ezért a látomást így értelmezi:

Az első vadállat az emberi hatalom, a második állat az emberi gond, a harmadik a bűn, a negyedik a halál. Nemcsak a közelmúlt történelméből, hanem a mindennapi élet tapasztalati szintjéről hoz példákat. A hallgató maga is átélhetett ezzel kapcsolatos szenvedéseket. A szenvedés kontextusában mindennapi, mindannyiunk által tapasztalt illuzsziókat tár elénk. Csak néhány sor igazolásul.

„Bármilyen magatartást tanúsítsunk is, szabadságunk mindig veszélyben forog és korlátozott, tehetetlenül ki vagyunk szolgáltatva a hatalomnak és hatalmaknak, egyénekenként és közösen is. Látnunk kell, hogy a világot egészen másként kormányozzák, mint kellene, és talán szenvedünk is tőle.”

„A gond is hatalmasság, és ha hatalmát rejtettebben és alattomosabban gyakorolja is, mint az uralkodók és vezérek, hatalma nem kevésbé hatásos és veszedelmes, mint azoké...Hatása alól senki sem vonhatja ki magát...Ezer alakja van, az átmeneti, hamar elmúló bosszúságtól a szorongató félelemig, amely hosszú távon akár az egész életet alááshatja. És mindenkinek van épp elég oka, hogy gondjai legyenek. Alig van valamink, ami ne lenne sebezhető és

sérülékeny: egészség, házasság, barátság, munkahely, környezet, béke, szabadság...Felvehetjük a harcot a gondok ellen, csökkenthetjük őket, de legyőzni nem tudjuk...újra és újra talpraáll...más irányból támad...Gyakran nem marad más, mint közömbösségbe, felejtésbe, ábrándba, mámorba menekülni, kinke-kinek adottságai szerint”.

Mindegyik látomás magyarázatánál idézhetnénk példákat. De elég ennyi ahhoz, hogy a gyakorlatban érzékeltessük azt, amire Nembach gondolt: A szenvedés mindannyiunk által átélt kontextusában, az Ige hirdetése által létrehozni a prédikátor és a hallgató közösségét, és ezt a közösséget a részesítés, részesedés, osztozás által fenntartani, hogy ne elbeszéljünk a fejek felett, hanem át tudjuk adni az üzenetet. Smend ezzel meghamisítja az Igét? Valamiféle megengedhetlen allegórizálást végez? Semmiképpen sem. A bevezetőben a legalapvetőbb kortörténeti ismereteket megadta és mivel Dániel látomásában is idegen hatalmaktól szenvedett a választott nép, ezekről az idegen hatalmokról beszél Ő is, csak a mai kontextusban, és a teljes Írás összefüggésében.

3. Sőt nem áll meg itt. Mert a szenvedés kontextusából minden látomásmagyarázatnál átlép az öröm kontextusába, így az említett közösséget igazán szilárdná teszi. Az öröm kontextusa pedig az az evangélium, amit Krisztus uralma az idegen hatalmasságok ellenében elhozott erre a világra. Ez szerepelt a prédikáció céltételezésében, és minden látomásmagyarázatnál ez hangzik fel egyetlen megoldásként:

„A hatalom, a dicsőség, és a királyi uralom azonban a valóságban jó kezekben van. A hatalom elé korlátok állítottak, amelyeket a kisebb nagyobb vadállatok és idegen hatalmak nem léphetnek át. A hatalmat valójában egy valaki birtokolhatja és az az Ő kezében van most is.”

„A mai nap azt üzeni azonban, hogy Jézus Krisztus átvette az uralmat az egészségünk, házasságunk, barátságunk, munkahelyünk, környezetünk, békénk, szabadságunk, jövőnk, gyermekeink fölött is. És ennek az uralomnak jegyében mi is megszabadulhatunk a gondjainktól, nekünk is szól, hogy minden gondotokat Őreá vessétek, mert neki gondja van rátok!”

„A férfiú, ott a kereszten levette rólunk a bűn terhét, amelyet mi oly könnyedén vettünk, de amely oly súlyos volt, hogy nem lettünk volna képesek magunk elhordozni.”

4. A prédikáció befejezése méltó az egész igehirdetéshez, megerősíti azt a fő üzenetet, amelyet már a bevezetésben meghatározott és a szenvedés – öröm kontextusában, a hallgatókkal közösségben kibontott. Az istentiszteletről eltávozva a hallgatók magukkal viszik az üzenetet a hétköznapiakba. Az egész kötet, így ez az igehirdetés is, mindezek mellett arra is példa, hogy hogyan lehet az ószövetségről keresztyén igehirdetést mondani, azaz krisztocentrikusan szólni.

„Jézus Krisztus úr a halál fölött is, és a többi hatalmasság felett is...Nem arról értesültünk, hogy ezek a hatalmak vesztek erejükből, hanem arról, hogy csak utolsó előtti és nem utolsó hatalmasságok. Jézus azt mondta: A világon nyomorúságotok van, de bízzatok, én legyőztem a világot. Értünk győzte le és Ő hatalmazott fel, hogy az ő nevében kérjük: Jöjjön el a te országod.”

LÄMMERMANN: ZEITGENÖSSISCH PREDIGEN

Lämmermann a homiletika egyik legaktuálisabb kérdését feszegeti: Hogyan lehet időszerűen, korszerűen prédikálni, úgy hogy a hallgatót a saját szituációjában elérjük és megszólítsuk. A könyv első fele a hasznosítható kommunikációs, pedagógiai és retorikai kutatások eredményeit ismerteti és alkalmazza a homiletikára, a második fele pedig prédikációs-példákat hoz, tehát gyakorlatban alkalmazza az elméleti téziseket.

ELŐSZÓ

Lämmermann az előszóban diagnosztizálja a mai helyzetet, amikor azt mondja, hogy a prédikációhoz vezető út egy pusztába való kivonuláshoz hasonlít, és maga a prédikáció is egy pusztai (sivatagi) meneteléssé lett. Az ilyen prédikáció igazságai a hallgató számára, akik nem a pusztában, hanem az élet kihívásainak sűrűjében élnek, abszurdnak tűnnek. A pusztában való menetelés az időből való kimenetelés, bele az örökkévalóságba, de legjobb esetben is a búskomor, általános érvényű igazságokba, amelyek mindenkire vonatkoznak, de senkit sem érintenek.

Frank Wedekinds, „Tavaszi ébredés” c. művében egy lelkész egy öngyilkos fiatalember sírjánál zuhogó esőben prédikál. Úgy beszél, mint egy világot megítélő bíró, miközben egy idejétmúlt, „örökérvényű” prédikáció hangzik el, amely sem az öngyilkos életútját, sem a valódi okokat, sem a szituációt, sem a hallgatókat nem érinti. Ez a prédikáció Lämmermann szerint egy olyan pusztai, meditatív vádaskodásból ered, egy olyan nagyképű és öntudatos vallási tapasztalatból származik, amely a másikat bűnösnek látja, saját magát pedig a bűnös világ ellenpontjaként értelmezi, ezért fölülről lefelé kioktat és elfelejti azt a homiletikai alapkövetelményt, hogy a prédikátor elsőként mindig magát érezze megszólítva.

A diagnózis után olvashatjuk a definíciót: Korszerűen prédikálni azt jelenti, hogy retorikusan prédikálni. Lämmermann egy külön fejezetben tisztázza, hogy ezt hogyan érti. A retorikus prédikálás nem egy „beszéljünk szépen és jól – beszéljünk effektíven” módszer, hanem egy gyakorlatban is alkalmazható elv, miszerint megszűnik a monológ, az egyirányú kommunikáció, és a hallgatóval egy diszkurzus alakul ki. Aki tehát korszerűen akar prédikálni, az nem a pusztába, hanem a bazárba, a piacra megy. Felszívja „távoli” (nem térben távoli) világok illatát, felfigyel hírekre, átérzi a kéregető szenvedését, átlátja, hogy mi van a piaci alkudozások mögött, hallja a „rabszolgák” reménytelen sírását, meghallgatja a hamis és az igaz prófétákat is. Időszerűen prédikálni az tud, aki nem a pusztában, hanem az életben jár. Ezért a világot feltárni! – ez lenne egy valós homiletikai alapelv.

Persze az időszerű prédikálás egyúttal nem a korszellem elfogadását jelenti. Aki időszerűen prédikál, az nem alkudozik a piacon, nem visz árut a piacra Csupán figyelemmel és kíváncsian sétál a piacon, észreveszi az ellentmondásokat, azokat egymással kapcsolatba helyezi, felismeri a hátsó gondolatokat, a butaságokat, és megtanulja megkülönböztetni az álmodozó illúziókat és hazugságokat a produktív ötletektől, ezáltal egy kritikus, de nyitott tudást nyer.

Aki így prédikál, az a járókelőkkel erről beszél is, közösen gondolkoznak ezekről a dolgokról, hogy együtt lássanak a dolgok mélyére. Ugyanakkor mindezt azért teszi, hogy a kortársakat, akik vásárlókká, komzumensekké lettek, kivezesse a piac kényszeréből, és figyelmeztesse őket az önálló szubjektivitás fontosságára, hogy ne engedjék magukat becsapni, hogy ne vegyenek meg akármit. Ez pedig már egy képzési program, a prédikációnak és a homiletikának egy képzési aspektusa. Ezáltal a prédikációnak nemcsak a retorikus, hanem az oktatási lehetőségeit is látjuk.

A PRÉDIKÁCIÓ, MINT KOMMUNIKÁCIÓS AKTUS

A beszédképesség istenképiségünk kifejeződése. Az Isten és az ember kapcsolata tulajdonképpen egy nyelvi kapcsolat. A reformáció ezt újra felfedezte, ezért került ismét a középpontba az Írás, és ebből következik a prédikáció fontossága is, amely a kultusz többi részét háttérbe szorította. A kommunikáció, mint fogalom azonban csak a modern kommunikációs társadalomban kapta meg tartalmát. Elsőként az információátadás technikai oldalát vizsgálták, majd a kommunikáció zavarai kerültek az érdeklődés középpontjába, és az, hogy hogyan lehet optimalni az átvitt információt. Ezután a kommunikációt a nyelvfilozófia

alapján határozták meg és így is vizsgálták, leírták a kommunikációs folyamatot, az egyes faktorokat és ezeknek egymáshoz való viszonyát.

Már a második világháború propagandája idején fontossá lett a tömegkommunikáció területe, amely manapság az audiovizuális technika korában ismét vizsgálat alá került. Az itt nyert eredmények fontosak a prédikációra nézve is. Az audiovizuális tömegkommunikációnál arról van szó, hogy egy nyilvános technikai médium által terjed az információ, miközben tér és időbeli eltolódás van a vevő és az adó között. Ez a kommunikáció tehát közvetett, egyoldalú és aszimmetrikus. Itt nincs lehetőség azonnali, direkt feed-backe – re, míg az interperszonális folyamatban (face - to - face kommunikáció) ez megtörténhet, és a folyamatot akár meg is változtathatja a visszajelzés hatása. A tömegkommunikáció egy egyirányú kommunikáció. A prédikációnál az a veszély áll fenn, hogy ez látszólag egy face – to – face kommunikáció, miközben a tömegkommunikáció törvényszerűségei érvényesülnek, vagyis valójában itt is egy egyirányú kommunikációról van szó: utána nincs lehetőség kérdezni, tévedéseket korrigálni, illetve kizárni, nincs lehetőség arra, hogy a hallgatók specifikumait, előzetes tudásukat, alapérzéseiket figyelembe vegyék.

A kommunikációkutatás a behaviorizmussal (inger – válasz), és ezen belül a különböző tanuláslélektani teóriákkal is kapcsolatban áll. Az itteni eredményeknek is lehet homiletikai hozadéka, hiszen az alapkérdés ugyanaz: Milyen módszerekkel és feltételek mellett tudunk optimálisan beállítottságot megváltoztatni. Egy céltudatos beállítottság-megváltoztatásról van szó, információátvitel segítségével. Az evangélium hirdetésénél is lényegében ez a cél.

A homiletika sokat tanulhat azoktól a kutatásoktól is, amelyek az egyes rétegek nyelvi kódjai közötti különbségeket vizsgálták. A beszéd és a gondolkodás között kölcsönös kapcsolat áll fenn. Emberek csak úgy tudnak beszélni, ahogy gondolkoznak, illetve fordítva, úgy tudnak gondolkozni, ahogy beszélnek. A nyelv a világgal való kapcsolatunk médiuma. A nyelvi különbségek kognitív és mentalitásbeli különbségekre utalnak. A kódolás és dekódolás problémája mindannyiunk előtt ismert. A jel mögött lévő jelentési - értelmezési rendszert messzemenően a szocializáció, a kultúra, a társadalmi réteg határozza meg. A nyelvben jelentkezik a társadalmi valóság konstrukciója. Ezért nem biztos, hogy két ember, aki ugyanazt a nyelvet beszéli, és ugyanazokat a fogalmakat használja, hogy ugyanarról is beszél. Csak akkor megbízható a kommunikáció, ha az adó ugyanazzal a jelháztartással és jelentési rendszerrel rendelkezik, mint a vevő.

Bernstein vizsgálta az alacsonyabb rétegű családok és a tanult családok nyelvi kódja közötti különbséget. Ezeket az eredményeket Werner Jetter vitte át a homiletika területére, megállapítva, hogy az alacsonyabb rétegű családok által használt nyelvi kódot inkább a katolikus egyház tette magáévá, míg a tanult családok nyelvi kódját a protestáns egyházak érvényesítették. Megállapítja, hogy úgy tűnik, a konfesszionális különbségek egyben nyelvi különbségek is.

Végeztek olyan vizsgálatot is, amelyben egy püspök prédikációját összehasonlították egy háziasszony fogalmazásával, amit a családjáról, mindennapi életéről írt (Glaser). Az eredmény egyértelmű eltérést mutatott, amit röviden így foglalhatunk össze: Különböző nyelvezet, különböző realitások, ami a kommunikáció lehetetlenségét jelenti. A püspök nem tud beszélni a háziasszonnyal, és a háziasszony nem érti a püspököt. Ezek ketten nem tudnak egymással kommunikálni, sem az istentiszteleten, sem a hétköznapiakban. A nyelvnek ez a rétegproblémája nemcsak a prédikáció külső formáját, hanem annak tartalmát is érinti.

A püspök prédikációjának nyelvezete magas fokú, realitás – közelsége redukált. A püspök bezárja magát saját nyelvi emelkedettségébe, de ez a szép beszéd nem éri el a realitás szintjét. Ez az ún. „elaboriert” (elaborált, kidolgozott) nyelvi kód. Távolságtartó, kevésbé konkrét, inkább absztrakt, személytelenebb, általánosságában is közvetett.

A háziasszonynak közvetlenül sikerült az átélt dolgokat kifejezni, persze az okok, összefüggések reflektálása hiányzik nála. Csak tárgyilagosan artikulál, és hiányzik az absztrakció is. A háziasszony nyelvezete, az un. „restringiert” (restriktív, redukált) nyelvi kód. A valóságot több szinten visszaadta. A redukált artikuláción át is sokkal több realitástudatot tükrözött, mint a lingvisztikus gazdagságú püspökprédikáció. A „restringiert” nyelvi kód külső jellegzetessége, hogy rövid, tiszta, képies, egyszerű mondatokat használ, aktív formában. Ritka a személytelen általános alany (man, es) használata. Rövid parancsok, kérdések dominálnak. A mondatokat nem értjük meg, ha kivesszük abból a szituációból, amelyben elhangzanak.

Összevetve a kettőt: Habermas szerint a restringiert, rituális, rituálisan korlátozott kommunikációs forma sokkal nagyobb valószínűséggel enged prognózisokat felállítani arra nézve, hogy milyen a nyelvi reakció, mint az elaboriert, ahol a nyelvi szabadságnak magasabb a foka. Ezért van az, hogy a szentmise nagyobb biztonságot nyújt, mint a protestáns igehirdetés. A szentmisén a jelentés, az üzenet közvetlenül értendő, mert az magában a formában rejlik. A protestánsoknál az üzenet a prédikáció tartalmában van, ezért ez a hallgatóktól egy magas szintű feldolgozási folyamatot követel. A restringiert nyelvi kód egy konvencionális, sztereotipikus magatartásnak felel meg. Inkább a kommunikációs partnerek státuszához orientálódik, mint azok személyiségéhez. Az elaboriert kód viszont megenged egy differenciált kapcsolatot az emberekhez és a dolgokhoz.

Az elaboriert kódnál kialakult absztraktság miatt (mivel ez a beszéd önmagában kidolgozott, képies, kifejező) a testbeszéd, tehát a beszéd „érzékiége” háttérbe szorult. Vagyis a nyelv és a gondolkodás absztraktsága miatt megnémult a testbeszéd. A testbeszéd kapcsán az a téves nézet is kialakult, hogy a prédikátor ezzel csak kiadja magát, ezért tudatosan háttérbe kell szorítani. A hallgatóság azonban megérzi a mondanivaló és a testbeszéd (illetve a testbeszéd hiánya) közötti ellentmondást. Mert valóban ellentmondás, ha egy megközelíthetetlen prédikátor Isten közelségéről és egy megkeseredett pap az evangélium örömről beszél. A testbeszédnek van egy látható és egy láthatatlan dimenziója. Látható dimenziók: az arckifejezés, nézősmód, testhelyzet, testtartás, gesztikuláció, mozgás, térbeli aspektusok, közelség, távolság, ülésrend. Nem látható dimenziók: nyelv, hangdimenziók, ritmus, szünetek, dialektus. Ha valaki hektikusan, hajtottan, gyorsan prédikál, az ugyanúgy árulkodik magáról, mint aki olvassa a prédikációt, és nem tart szemkontaktust.

A kommunikációs teória a folyamat különböző síkjain az alábbi megkülönböztetéseket teszi. 1. A verbális és nonverbális kommunikáció közötti különbség mindannyiunk előtt ismert. 2. A kommunikáció egy másik síkján különbséget kell tennünk a tartalmi és a kapcsolati szint között. Ez az utóbbi tulajdonképpen a metakommunikáció szintje, ahol (többnyire nonverbális módon) eldől, hogy a kapcsolat formájához igazodva hogyan, milyen formában kommunikálunk egymással. Ehhez titkos motívumok, előzetes elképzelések és eddigi tapasztalatok kapcsolódnak. 3. A szimmetrikus kommunikáció igen ritka, mert társadalmunkban a kommunikáció többnyire egyoldalú, azaz aszimmetrikus: szülő parancsol a gyerekeknek, főnök a beosztottnak. Az aszimmetrikus kommunikációt komplementáris (kiegészítő) kommunikációnak is nevezik. 4. A kommunikációs folyamat egy másik síkján, Habermast követve megkülönböztethetjük az un. „kommunikatív cselekvést” és a diszkurzust. A „kommunikatív cselekvésen” azt értjük, hogy a szituáció meghatározza az egész kommunikációt, és annak interpretálását. Csak arról szólok, amit a szituáció megenged. Pozitívuma, hogy nem kell minden fogalmat külön definiálni, alapvető információkat lehet közölni, mert ezek egyértelműek. Negatívuma, hogy a kommunikációs lehetőségek korlátozottak. Az istentisztelet ezen a kommunikációs szinten működik, mert itt a szituáció egy elengedhetetlen eleme a közlésnek és a közlés interpretációjának. Ha valakit nem egy manipulálható tárgynak tekintünk, hanem mint kompetens szubjektumot ismerünk el, akkor a

diszkurzus kommunikációs formáját kell választanunk. A diszkurzus jellemzője, hogy a másikat valóban autentikus, kompetens szubjektumnak ismerjük el, így a beszélő relativizálhatja, megkérdőjelezheti önmagát. Az adott szituációból következő kommunikáció interpretációja normativitása vitatható, ellentétben a kommunikatív cselekvésnél elmondottakkal. Nem csak az információk, hanem az egyes érvényesülési igények is egyenrangúan hatnak ebben a folyamatban. A diszkurzív kommunikációnak három fajtája van: -Teoretikus diszkurzus: Itt az információ tartalma, a benne rejlő igazság a lényeges. – Praktikus diszkurzus: Itt a kommunikáló személy hitelességéről van szó. Azt követeli, hogy az információ intenciója egy belső meggyőződésből irányuljon a hallgató felé. –Expresszív diszkurzus: Itt is a kommunikátor hitelességéről van szó, de egy olyan értelemben, hogy a kommunikátor arra törekszik, hogy az általa mondottak érvényesek, hihetőek legyenek, és a beszélő önmagát is hitelesnek igyekszik feltüntetni, de egyáltalán nem biztos, hogy valóban hiteles kommunikátor. Az expresszív (kifejező, nyomatékos) diszkurzus, tehát igyekszik praktikus (hiteles) diszkurzusként megjelenni, de egyáltalán nem biztos, hogy valójában az is.

5. A kommunikációs folyamatok egy másik síkján megkülönböztetjük az adaptív, affirmatív és participatív kommunikációt: Az adaptív kommunikáció a tömegmédiák és a reklámok területe. A cél az, hogy a tartalom ne legyen átvilágítva, hanem kérdés nélkül elfogadjuk azt. Itt egy manipulatív kommunikációról van szó, ahol tudat alatti erők működnek. Az affirmatív (igenlő, megerősítő) kommunikációnál a hallgatók ugyanúgy passzívak maradnak, mint az adaptív kommunikációnál. A cél az, hogy az ismétlés funkciója által, megszokott kommunikációs és magatartási formákat alkalmazva a jelenlévőket egy közös szintre hangoljuk, és azokat ezen a szinten megtartsuk. Pozitívuma, hogy egy közösségi érzést ad, negatívuma, hogy ez a közösségi érzés akkor áll elő, ha azt gondolkodás nélkül, mint adottat elfogadjuk. A participatív (részeseítő) kommunikáció az affirmatív kommunikáció korlátait lépi át. Itt a hallgatók nemcsak taktikai (döntési lehetőségem csak módszerek, formák, utak tekintetében van, de a célok tekintetében nincs), hanem stratégiai (a célok tekintetében is van döntési lehetőségem) szinten is közreműködnek.

6. A beszédaktusok síkján a kommunikációs folyamatokban az alábbi megkülönböztetéseket tehetjük: Konstatív (tényként megállapító) kommunikáció és performatív kommunikáció. Ez utóbbinál nemcsak szavakkal, hanem cselekvéssel is kommunikálunk. Ezen belül megkülönböztetünk locutionális, illocutionális, és perlocutionális aspektusokat. A locutionális aspektusnál a szituációtól és kontextustól szabad tartalomra (szó szerinti értelemre) kell gondolnunk. Az illocutionális aspektusnál már a mondottak tartalma mögötti intencióról is szó van. A perlocutionális aspektus pedig a mondottak hatását vizsgálja. A három aspektust összevetve az alábbiakról van szó: Mít akarok mondani, milyen intencióval (szándékkal, céllal), milyen hatást akarok elérni. A prédikáció ineffektív hatását, eredménytelenségét itt lehet tetten érni.

Mindezek homiletikai hozadéka a következő: Aki a hallgatóval egy valóban értő kapcsolatot akar létrehozni, és nemcsak egy absztrakt igazságot akar rákényszeríteni, annak a prédikáció egy olyan formájára kell törekedni, ahol a tartalmi és kapcsolati szint építően integrálódik egymásba, ahol az aszimmetrikus elemeket a szimmetrikus kommunikáció előnye érdekében redukáljuk, és egy praktikus diszkurzust hozunk létre, ehhez pedig az kell, hogy a partitív (részeseítő) lehetőségeket dolgozzunk ki. Nem szabad pusztán perlocutionálisan elvárni a hatást, hanem az illocutionális motívumokat is fel kell tárnunk. Mivel a hallgatók „egységként” érzékelnek, ezért a nonverbális elemeknek, különösen a testbeszédnek nagy a relevanciájuk. A cél egy önálló, magabiztosságból, és a teljes autentikus személyiség szubjektivitásából reflektált hitet hozunk létre.

Kissé részletesebben kifejtve: Az istentiszteleten jelen lévő aszimmetrikus kommunikáció nem ideális, mert itt nemcsak kommunikálunk egymással, hanem uralkodunk is egymás fölött. Az istentiszteleten a kommunikáció akkor lehet sikeres, ha ezt az uralkodási igényt

mellőzzük és az aszimmetrikus kommunikációt szimmetrikusba vezetjük át. Az is igen tanulságos, hogy az istentiszteleten az ún. kommunikatív cselekvés történik, ahol a szituáció elengedhetetlen eleme a közlésnek és az interpretációnak. Az istentisztelet egy előre behatárolt esemény, ahol a szerepek előre fel vannak osztva és a szabályok meghatározottak. A prédikátor szerepe itt abban van, hogy a sikeres kommunikáció érdekében a lehetséges kommunikatív cselekvés kapcsán mégis minél több diszkurzív elemet jelenítsen meg. Habermas ezeket a felismeréseket a lelkigondozásba is átvitte, és ezen a területen különösen a diszkurzív kommunikációt javasolta. Az istentiszteleten a fentiek értelmében az is cél, hogy az expresszív diszkurzív egyben praktikus diszkurzív legyen, vagyis a prédikátor ne csak hitelesnek tűnjék, hanem valóban az is legyen. A tanulásteória szempontjából a prédikáció hallgatásánál egy ún. „észlelési tanulásról” van szó. Miszerint a hallgató minden érzékével, mint egy egész rendszer a hallottakat is egységként érzékeli, vagyis a hallgató nemcsak a prédikátor nyelvi kijelentéseit, hanem elsősorban magatartásának összességét értékeli, és nem mindegy, hogy ez az összmagatartás a mondottakkal öszhagban, vagy ellentétben áll. Csak egy pozitív öszbenyomás vezet tanulási eredményhez (beállítottság-megváltozáshoz) a prédikáció lefolyása alatt.

A PRÉDIKÁCIÓ, MINT RETORIKUS AKTUS

Lämmermann Gert Otto téziséből indul ki, miszerint a beszéd tartalmát úgy kell közölnünk, hogy a hallgató együttgondolkodjunk velünk. A hallgató úgy hallgatja a prédikációt, hogy saját maga is prédikál, közben alkotja a prédikációt. Aki prédikál, az abba a szituációba kerül, hogy már nem egyedül szabja meg, hogy mi áll elő. Aki a hallgatókat nem engedi prédikálni (ilyen értelemben együttgondolkodni), az inkább hallgasson (Engemann).

Schleiermacher a retorikát eszköznek vette és félre is értette. Mert abból indult ki, hogy a prédikátor magasabb vallásos öntudata a retorika módszerével belopakodik a hallgató öntudatába és meggyőző erejével a hallgatót átviszi erre a magasabb vallásos öntudati szintre. Egy nem eszközretorikai értelmezésnél a hallgatók vallásos öntudatának a hallgatókban önmagukban és önmaguk által kell kialakulnia.

Barth és Bohren a retorika szerepét teológiailag kritizálták. Lämmermann szerint azonban ez a kritika egy félreértésen alapul, mert ők a retorika szerepét csak abban látták, hogy jobban tudjunk beszélni. A retorika technikai eszköz voltában ott van a veszély, hogy ez felbontja a forma és a tartalom tendenciális egységét. Gert Otto szerint pedig a forma és a tartalom tendenciális egységében érthető meg igazán a retorika szerepe, amely olyan értelemben a beszéd művészete, amely által az igazság, és az igazság közlése lehetségessé válik és realizálva lesz. Az igazság közlésének formája magát a tartalmat is meghatározza. Egy tartalom pedig a saját magához illő formát keresi. Ezért nem beszélhetünk egy idő fölötti, saját magában létező igazságról.

A retorika eme meglátása ellentmond a dogmatikus, szubsztanciális igehirdetési értelmezésnek, ami a kijelentés önmegvalósulását teszi a középpontba: Isten Igéje önmagában hat. Ez az értelmezés a hallgató öntevékenységét, a hallgatásnak megértés folyamatában betöltött aktív szerepét nem veszi figyelembe. A dogmatikus értelmezés ugyanis azt hangsúlyozza, hogy a megértés egyedül Isten Igéje által és ne a hallgató imaginációja (elképzelése) által legyen meghatározva. Isten autonómiája akkor győz teljesen, ha az emberi cselekvés mindenféle szinten le van állítva. Thurneysen minden „emberi” halálát hirdeti, amikor a prédikációról beszél.

Pedig ez a „hallgatni és engedelmeskedni” elv teljesen „antiprotestáns” gondolat, mert a keresztyén ember szabadsága ellen szól. Az imagináció a hallgató joga. Minden recepció egyidejűleg a recipient szubjektív interpretációja és ez a prédikációra is vonatkozik. A prédikáció hallgatásakor soha nem egy passzív felvétel történik, hanem a prédikációt és a

textust továbbgondoljuk, pozitíve imagináljuk. A Bibliai szöveg egy nyitott szöveg, különböző, de egyenrangú interpretációs lehetőségekkel. Ezt a lehetőséget homiletikailag kibontakoztatni nem csupán a textus exegézise által lehetséges, hanem a prédikátor, a hallgató és a textus fiktív trilogiája által. A hallgató figyelembe vétele nélküli egyenes út a textustól a prédikációig egy tévút.

Retorikusan prédikálni azt jelenti, hogy a prédikáció monológikus, egyirányú kommunikációs formáját lépésről lépésre egy diszkurzusba vezetjük át.

Ezt a diszkurzust már a prédikáció előkészítésénél anticipálni kell. Bohren a hallgató megalkotásáról, feltalálásáról beszél, de ő ezt teológikus, szotériológikus értelemben gondolta: a hallgatót feltalálni nála azt jelenti, hogy a hallgatót, mint Isten előtt állót, a kegyelmi kiválasztásban részesülőt fedezzük fel. Ezzel szemben a hallgató retorikus – teoretikus feltalálása azt jelenti, hogy a hallgatóval már a prédikáció előtt egy diszkurzust folytatok: argumentációkat cserélek ki, empatikussá leszek, beállítottságokat és elvárásokat tételezek fel, közös képzési perspektívákat alakítok ki, amelyek a prédikátort és a hallgatóságot előbbre viszik. Daiber joggal mutat rá, hogy ez a prédikáció előtti beszélgetés a hallgatóval, amely lehet faktikus és fiktív is, mennyire produktívan hat a prédikációra. Ezért Daiber a homiletikát, a megfigyelés és érzékelés művészetének nevezi.

A diszkurzusban mindig egy vitáról, érvényesülési igényekről van szó, valamint egy feltételezett meghatározás és meghatározottság összhangjáról. Itt a meghatározottság a szubjektivitás éppen elért fokát jelenti, míg a meghatározás az Isten által megígért és elénk tárt fejlődési célt jelenti.

Ez a diszkurzus nem csak a prédikáció előkészítésekor követelmény, hanem a prédikáció közben is. Ez a diszkurzus olyan mértékben sikeres, amilyen mértékben a prédikátorok szemkontaktust teremtenek a gyülekezettel. Ha a hallgatók csodálkozva néznek, unatkoznak, értetlenséget, idegességet tanúsítanak, akkor ezeknek az ingereknek meg kell változtatni a beszédet. Egy előre megszerkesztett beszéd felolvasása semmiképpen sem retorikus prédikálás.

PRÉDIKÁCIÓ, MINT KOMMUNIQUE

A prédikációt nemcsak tartalmilag analizálhatjuk, hanem mint egy nyelvi képződményt, egy kommunikét (közlemény, jelentés) is, amit szemiotikusan tudunk strukturálni. A szemiotika általános jelelmélet, jelekkel, jelrendszerekkel foglalkozó tudomány. A szemiotika a beszéd három dimenzióját különbözteti meg: szintaktika, szemantika, pragmatika.

A szintaktika azzal foglalkozik, hogy milyen jeleket és szimbólumokat használunk egy kommunikációban, és milyen ezeknek a jeleknek az egymás közötti kapcsolata, továbbá hogyan lehetséges ezeket a jeleket a lehető legpontosabban átvinni. Ha a prédikációt szintaktikailag nézzük, akkor arról van szó, hogy milyen hosszú a szöveg, milyen a mondatkonstrukció (fő és mellékmondat, tőmondatok, melléknevek alkalmazása, gyakorisága), milyen hosszúak a mondatok. A beszéd és az írás között szintaktikai szinten is különbségek vannak. Az elmondott beszéd rövidebb mondatokat követel, mint az írott beszéd. A szintaktika területére tartozik a redundancia kérdése is. Egy tisztán matematikailag dolgozó információs rendszerrel a redundanciák teljesen fölöslegesek, mert egy meglévő információt ismételnének. Hasonló a helyzet az írt szövegeknél, ahol szintén óvakodni kell az ismétléstől, kivéve, ha azok a gondolatot előbbre viszik. A beszédnél azonban a redundanciának már fontos szerepe lehet. Egy információ recepciójánál az információ szintaktikus struktúrájának döntő szerepe van. Aki egy prédikációt, mint egy teológiai szemináriumi munkát akar felolvasni, az már a szintaktikus síkon kudarcot vall.

A szemantika a jel és jelentés közötti kapcsolatot, tehát a tartalmi aspektust vizsgálja. Egy hallgató egy üzenetet csak akkor tud megérteni, ha az alkalmazott jelekhez ugyanazt a jelentést társítja hozzá, mint a beszélő. Az információ nem mindig az objektív tartalma szerint hat, hanem gyakran egy latens (lappangó) un. szubjektív jelentés által. Az információnak ez a szubjektív jelentésbeli vonatkozása sokszor jelentősebb lehet, mint a manifestált tartalom. Senki sem mentes az ilyen lappangó előítéletektől. Ezek belopakodnak a prédikáció szemantikájába. A prédikációkat tudatosan úgy szerkesztjük meg, hogy azok többjelentésűek legyenek. Istenről teológiailag nem digitálisan (matematikusan, redundancia nélkül), hanem analóg módon beszélünk, és minden analóg beszéd már eleve többjelentésű. Többértelműen prédikálunk akkor is, ha tudatosan poétikus, esztétikus blokkokat integrálunk a prédikációba, hogy a hallgatók imaginációjának teret adjunk. Egy szó jelentése mindig több, mint egy lexikális definíció. Amit jelentésnek nevezünk, az az információ feldolgozásának egy komplex, tudatalatti folyamata. Ezt a folyamatot kognitív, emocionális, élettörténeti elemek, és a személyiség adottságai befolyásolják. Minden információnak van egy objektív, kognitív, manifestált tartalma, és egy szubjektív, emocionálisan lappangó tartalma. A jelek jelentésének két aspektusa a notatív, és a konnotatív jelentés. A notatív jelentés az, ami a lexikonokban áll. Emellett mindig fellép egy individuális, vagy kollektív emocionális jelentési vonatkozás, azaz a szó konnotatív aspektusa. Ha azt mondom, hogy Isten egy Atya, akkor ez valakiben félelmeket, megint más valakiben kedves emlékeket ébreszt, tapasztalatai szerint.

Egy szó szubjektív jelentését az alábbi csoportokba sorolt faktorok befolyásolják: 1. Értékelő faktor: Arról van szó, hogy egy fogalmat emocionálisan pozitívnak vagy negatívnak értékelünk. Ez mindenkinél szubjektív és individuális. 2. Hatóerő: Milyen hatóereje van a fogalomnak? Ez is a körülményektől függ. Egy örömlány az obszcén kifejezéseket észre sem veszi. 3. Hatómód: Egy fogalmat mennyire tartunk dinamikusnak, erősnek, vagy laposnak. 4. Az értelem és jelentés közötti kapcsolatot is tisztáznunk kell. Egy szó objektív jelentésével szemben az értelme sokkal szubjektívebb. Egy szó értelme azt jelenti, hogy a szó objektív jelentésére olyan tartalmi vonatkozások rakódnak, amit az individuum a dolognak ad. Ennek megfelelően a dolognak különböző értelme, de mindig csak egy jelentése lehet.

E tartalmi analízisek alapján a szemantikus szinten két modellt különíthetünk el egymástól. 1. Személyes, dialogikus prédikáció: Ismeri és figyelembe veszi a hallgatók meggyőződését, gondolkodásra készlet, alternatívákat kínál fel, elkerüli a direkt állításokat, és a tanulási-lektani modell probléma megoldási teóriája szerint orientálódik. A kommunikáció pragmatikus, emocionális síkjait részesíti előnyben. A hallgatókat saját tapasztalataikkal együtt ott szólítjuk meg, ahol éppen vannak. A keresztyén tradíciót pedig mint egy lehetséges interpretációs keretet kínálják fel. Németországban vannak olyan istentiszteletek, ahol a prédikáció után mindjárt kérdőíveket osztanak szét, ahol a hallgatók névtelenül válaszolnak az alábbi kérdésekre: - Hogy tetszett a prédikáció? –Mit értett meg, mi volt számára fontos? – Van-e kérdése? –Mik a kritikai észrevételek? A válaszokat mindjárt kielemezték és együtt megbeszélték, így a hallgatóval direkt értelemben is diszkurzus alakult ki. 2. Dogmatikus, ráható prédikáció: Ez kognitívan orientált. Itt a keresztyén tradíció normatív módon van jelen. Az út a textustól a prédikációig vezet, míg a hallgatók életvilága nem döntő. Itt a hallgatóságot egy kalap alá veszik, generalizálva lesznek (mindannyian irgalmatlanok vagytok). A prédikációban az állítások és követelések dominálnak.

*

Összegzés: Lemmermann könyvének ismertetését még lehetne folytatni. Mindenesetre az eddigiekből is kitűnt a lényeg, hogy ő is a prédikáció és a hallgatók viszonyát elemzi a kommunikáció, a retorika, a képzéspedagógia szintjén. Megállapítja, hogy időszerűen prédikálni annyit jelent, mint retorikusan prédikálni, ami nem a szép beszéd módszerét jelenti, hanem a tartalom és forma egységében a monológ helyett a hallgatóval való diszkurzus

kialakítását. Prédikálás során a kommunikáció nehézsége abban van, hogy a prédikáció közvetlen kommunikációnak tűnik, miközben a tömegkommunikáció egyirányú, aszimmetrikus törvényszerűségei érvényesülnek. A cél pedig egy önálló, autentikus, személyiség szubjektivitásából reflektált hit létrehozása, mégpedig: 1. A szimmetrikus kommunikáció kialakítása által. 2. A kommunikációs cselekvés elvetése által, ahol a szituáció (istentisztelet) határozza meg a közlést és az interpretációt, így ezen az előre behatárolt eseményen a szerepek és a szabályok adottak. 3. A diszkurzus kialakítása által, mégpedig expresszív diszkurzus helyett praktikus diszkurzust kell létrehozni (ne csak hitelesnek látszák, hanem az is legyenek). 4. A hallgató komolyan vétele által, vagyis engedni prédikálni a hallgatót, ami annyit tesz, hogy velünk alkossa a prédikációt, ő fogalmazza meg az üzenetet (lehetőleg a textus irányába). 5. A hallgató imaginációjának kialakítása által, vagyis ne passzív recepció történjék, hanem a hallgató maga gondolja tovább az üzenetet. 6. Itt jelentkezik a képzés szerepe a homiletikában, mert ezáltal tudom indirekt módon befolyásolni, hogy a hallgató pozitív irányban gondolja tovább az üzenetet, tehát pld. a textus irányában, otthon is gondolkodjon az elhangzottakon, utánaolvasson stb...) 7. A hallgató megalkotása által: A prédikáció előtti faktikus, vagy fiktív diszkurzus szerepe. 7. Prédikálás közben is figyelem a hallgató visszajelzését, és ezek a visszajelzések ott a szószéken alakítják a prédikációt, beszéd közben.

LUKSCH: PREDIGT, ALS METAPHORISCHE GOTT-REDE

Itt említem meg a Münchenben 1998-ban napvilágot látott, Thomas Luksch: Predigt, als metaphorische Gott-Rede, Zum Ertrag der Metaphernforschung für die Homiletik c. könyvét. A Szentírás nyelvezete egyértelműen egy képes beszéd, és ezt az igehirdetésben nem lehet figyelmen kívül hagyni. Ez a képesség vezette a szerzőt a metaforákhoz. Átnézte a metaforológia tudományterületét, az ott szerzett tapasztalatokat alkalmazta a homiletikára, és azzal a reménységgel van, hogy kutatásainak eredményeiből a gyakorlati igehirdetés is profitálni fog. A vallásos beszéd, még ha fogalmakat használ is, hajlandóságát, intencióját tekintve mindig képes, metaforikus beszéd. A képes beszéd kiválóan alkalmas arra, hogy a tárgyiatlan valóságot kifejezze. Istenről, mint a lét és értelem tárgyiatlan egységéről homiletikailag nézve csak képesen lehet beszélni. A prédikáció elkerülhetetlenül metafórikus munka, hiszen az igehirdető egy nem látható realitást visz a szószékre. A bibliateológia és a rendszeres teológia megfogalmazza, hogy a Szentírás képekben beszél Istenről és ezt a felismerést a homiletika sem hagyhatja figyelmen kívül. Ha Isten áldó, hordozó kezéről beszélek, az a hallgatókban számos asszociációt szabadít fel, emlékeket, érzelmeket, tapasztalatokat. Így ez a beszéd sokkal eredményesebb, mint a tisztán fogalmi beszéd, mert az egész embert érinti és eredményesebben transzportál üzeneteket. A metaforikus beszéd lényegét három tengelyen foglalja össze: 1. Tradíció és az aktuális szituáció összekötése. 2. Az Istenről szóló beszéd és az emberi tapasztalat összekapcsolása. 3. A prédikáló és a hallgató kapcsolata. Szerinte a metafórikus beszédben a tradicionális istenképek kenyérré válnak, amely ízlik, mert megszokott és szokatlan ízeletet kapcsol össze, jóllakat, újra étvágyat gerjeszt, az osztozásban összekapcsol egymással, újra a tied és az enyém lehet az Ige gazdagon terített asztalán.

GYAKORLATI KONZEKVENCIÁK

A német homiletikában az utóbbi években egyre erősebb lett az az igény, hogy az empirikus kutatások eredményeit a gyakorlat számára kézzelfogható módon fogalmazzák meg. Adams, amerikai teológus, Predigen c. könyvének németre fordítása is jelzi a gyakorlati meglátások utáni igényt, hiszen ez a könyv kimondja, hogy a német teológiából árad az elvi kérdések és tételek soksága egy magas teoretikus nyelv kíséretében, de ez nem jut el a gyakorlati konzekvenciáig. Az sem véletlen, hogy az empirikus vizsgálatok során az előző fejezetben

részletezett terület (prédikáció-hallgató, prédikátor-hallgató viszonya) lett hangsúlyossá, mert ez a terület már követelte a gyakorlatibb hangvételt.

ADAMS: PREDIGEN

Jay. E. Adams: Predigen c könyve, egy amerikai teológus könyvének Baselben 1991-ben megjelent német fordítása. Nemcsak a könyv, hanem annak Stadelmann professzor által írt német előszava is fontos meglátásokat tartalmaz a mai német homiletikára nézve.

A gyülekezet építése és épülése tekintetében a prédikációnak központi szerepe van, ez pedig azt is jelenti, hogy a gyenge prédikációk a gyülekezet építését és épülését gátolják. Ezért a Biblikusán megalapozott és gyakorlati konzekvenciákkal rendelkező homiletikai kiadványokat mindenhol örömmel üdvözlik. J. Adams egy ilyen könyvet publikált. A szerző könyvét gyakorló prédikátorok számára írta, akik tudni szeretnék, hogy mi a prédikáció, és hogyan alkothatunk minél jobb prédikációkat. A könyv közvetlenül gyakorlati vonatkozású, könnyen olvasható és kiválóan hasznosítható, mint tankönyv is. Szinte bátorságnak nevezhetjük azt a tényt, hogy a lényegre koncentrálnak. Munkáját használhatóvá teszik az állandó gyakorlati vonatkoztatások. Adams nem egy átfogó prédikáció-teóriát akar kidolgozni. Nála nem arról van szó, hogy más prédikációs elméletekkel foglalkozzon és ezekkel vitázzon. Könyve nem a teológusok közötti szakmai beszélgetéseken alapul. Célja: közvetlen és gyakorlati segítséget nyújtani prédikáló lekipásztörök számára. Amikor Hans Georg Fritzsche már a hatvanas években egy olyan céltudatos irányú teológiát követelt, ami az igehirdetést szolgálja, azzal egy olyan problémát fogalmazott meg, amitől a német teológia és homiletika a mai napig szenved. A német teológiából szinte árad az elvi kérdések és tételek soksága, és ez egy magasan teoretikus nyelvvel párosul, amely aztán a gyakorlati konzekvenciákig nem jut el.

A homiletikában elsőként Ernst Lange tette fel a „was” mellett a „wem”, „welche”, „wozu” kérdéseket, azt, hogy hogyan lehet az adott szituációban érthetően prédikálni. Ezeknél a kérdéseknél a prédikáció élet-közelségének van relevanciája (jelentősége). A veszély ebben a meglátásban mégis az volt, hogy a hallgatók szituációja utáni domináns kérdés a prédikáció bibliai bázisát elhalványítja és ezáltal a prédikáció más tartalmat kap. J. Adams-t mindkét dolog érdekli. Az egyik oldalon a prédikációval foglalkozik, amely Isten Igéjének szilárd bázisán áll, de egyidejűleg a másik oldalon kiemeli a prédikáció gyakorlati kérdéseit. Lépésről lépésre megmutatja, hogy hogyan lehet biblikusán és a mégis a hallgatóra vonatkoztatva prédikálni.

J. Adams az előszóban azt írja, hogy számos prédikációt hallott már, különböző tradíciókban. Ezek között voltak jók és igen jók, de a prédikációk nagy része közepesnek, vagy inkább rossznak minősíthető. Természetesen itt nem azoknak a kezdőknek a prédikációira gondol, akiket, mint professzor a teológiákon hallott. Gyülekezetekben, gyülekezeti tagok tették fel egyes esetekben a kérdést: A prédikálást nem tanítják a teológiákon? Ez a kérdés azért nyugtalanító, mert azok követelik a jó prédikációt, akik hitüket komolyan veszik. Ki tudja azoknak a számát, akik éppen a prédikáció középszerűsége, unalmassága, céltalansága miatt távolodtak el egy gyülekezettől, vagy akár az egyháztól és Krisztustól is? Ezért legitim és aktuális a kérdés, hogy milyen, és miért olyan, amilyen a teológiai képzés. Az okok sokrétűek, a felvételi kritériumoktól kezdve szakmai és egyházvezetési, egyházpolitikai kritériumokig. A szerző kiemeli a gyülekezetek türelmességét is, akik sok esetben megelégszenek a középszerűvel és a rosszal is. Ez azonban nem jelenti a probléma megoldását. A mostani prédikációs gyakorlat tarthatatlan, ezen a területen változtatásra van szükség. Könyvét, hosszú évek tapasztalatait felhasználva azoknak írta, akik a fenti diagnózist elfogadva, ezen a területen változtatni szeretnének.

Könyve az alábbi területeket boncolgatja: -A központi kérdés, mi a prédikáció célja, mi is tulajdonképpen a prédikáció, minek prédikálunk? -A Biblia, mint a prédikáció alapja, a textus választása? - Hogyan határozom meg a prédikáció célját, mire van szükségük a hallgatóknak, a prédikátor beállítottsága (mennyire várok változásokat)? -A prédikáció kidolgozása: bevezetés, a helyes befejezés, a készülés lépései. -Az egész embert megszólítani. -Honnan kapok anyagot az illusztráláshoz (történetek, példák)? -A prédikáció stílusa. -A prédikáció, mint lelkigondozás. -A bibliai Ige alkalmazása. - Krisztust prédikálni. -A helyes előadási mód.

ALBERT DAMBLON: FREI PREDIGEN

Damblon síkra szál az olvasott prédikálás ellen, és mindenfajta felolvasás ellen, ami a beszédet élettelené teszi. A szerző példákat hoz arra, hogy a felolvasott prédikáció hogyan veszíti el a kapcsolatot az evangéliummal. Ezzel nem a kollégáit akarja vádolni, sokkal inkább az mozgatja, hogy hogyan lehet az igehirdetés újból szabadon hirdetett prédikációvá. A szerző tapasztalata szerint a gyülekezeti tagok hön vágynak a szabadon hirdetett prédikáció után, amely egyidejűleg figyel a tartalomra és a hallgatóra is. Vasárnapról vasárnapra kihagyunk egy grandiózus lehetőséget, hogy az embereket megfogjuk. A lelkészek kevés lelkesedést sugároznak, nem ismerik a hallgatók problémáit, kérdéseit, és nem birtokolják a beszéd képességét. A gyülekezet a szabad prédikációra vár. Elemezhetjük a prédikáció teológiai jelentőségét, ha közben az Igét hatásától megfosztjuk.

Damblon magát a homiletikát is felelősnek tartja ezért az állapotért. A prédikáció leírása régóta megkövetelt elvárás. Mindig is vitathatatlan volt, hogy a prédikációt gondosan és intenzíven írásban is elő kell készíteni. Ez Barthnak is nagy igénye volt a prédikációval szemben, mert véleménye szerint a prédikáció minden szaváért vállalunk kell a felelőséget, ehhez pedig alapos írásbeli felkészülés szükséges. A prédikációt a sákramentumokkal való szoros kapcsolatban szemléltette, és hangsúlyozta, hogy a prédikációnak nyomtatásra késznek kell lennie, mielőtt azt prédikáljuk. Sajnos ebből aztán az következett, hogy aki szabadon beszél az felelőtlen. Damblon azonban felteszi az alapvető kérdést, amire könyvét is felépíti, hogy csak a szószerinti leírás, kidolgozás képezi-e az egyetlen utat ahhoz, hogy a mondanivalót birtokoljuk és a gondolatokat világosan és strukturáltan adjuk elő.

Lehetséges, hogy az adott prédikáció céljának konkrét megfogalmazásával még jobban kézben tudom tartani a mondanivalót, és ez a cél már a gondolatok elrendezését is meghatározza, ugyanakkor lehetővé teszi a szabad beszédet.

A homiletikában mindig voltak olyanok, akik egyértelműen a szabad beszéd mellett foglaltak állást (Altmann, Zerfass).

I. Damblon ezután felsorolja azokat a téziseket, amellyel alátámasztja azt, hogy miért szükséges elengedhetetlenül a szabad prédikálás kimunkálása.

A prédikáció nyilvános bizonyágtétel Jézus Krisztusról, ezért az igehirdetés kompetenciájához hozzátartozik, hogy ezt az üzenetet szabadon és meggyőzően mondjuk el, és hogy a hallgatók minden nehézség nélkül át tudják venni azt.

A szabad beszéd nem azt jelenti, hogy felkészületlenül csevegünk és dumálunk. Sőt, a szabad beszéd követeli meg igazán készülést, azt, hogy az Igével alaposan, intenzíven és megfelelő ideig foglalkozunk.

A prédikátorok nemcsak a prédikáció előkészítése közben gondolkoznak, hanem a prédikáció közben is. Így a szabadon mondott prédikáció a hallgatókat komolyan veszi és segít abban, hogy a prédikátor és a hallgató együtt gondolkozhassanak.

A prédikáció egy történés, amely emberek közötti kontaktushoz kötődik. Minden prédikáció egy beszélgetés és minden külső monológ mögött megbúvik egy belső dialógus. Ehhez a prédikátornak szüksége van a beszéd szabadságára, és ez teszi lehetővé azt is, hogy a hallgató vele együtt gondolkodjon és ez a belső dialógus valóban létrejöjjön.

A beszéd és az írás nyelvünk két foganatosítási formája, amelyek egyenként más és más kommunikációs szituációt oldanak meg. A prédikáció - lényegét és keretfeltételeit adódóan is - ellentmond az írásos kommunikációnak. Ez természetesen nem zárja ki a prédikáció leírásának lehetőségét, de a leírás következménye nem lehet a felolvasás. Tehát a prédikáció leírása nem garantálja, hogy abból valóban ige-hirdetés lesz. A prédikáció leírása nem vezet automatikusan az Ige hirdetéséhez, sőt bizonyos tekintetben gátolhatja azt, ha felolvasásába torkollik. Tehát, ha valóban Igét akarunk hirdetni, lehetséges, hogy más utat kell találnunk a készüléshez, mint a leírást. Persze a már elhangzott prédikáció végleges leírása az utómunka során már egy egészen más megítélés alá esik.

II. A szerző a szabad prédikálás érdekében gyakorlati kérdésekkel foglalkozik és gyakorlati tanácsokat ad.

A szabad beszéd akadályozója lehet a félelem, lámpaláz. Ezt az érzést nemcsak a kezdő prédikátorok ismerik. E félelem ellen a legjobb stratégia, a félelemmel való tudatos megbékélés, szembenézés, vagyis e félelem elfogadásáról van szó. Aki a szabadon mondott prédikáció rizikóját felvállalja, az ezzel járó félelmet elfogadja, és kibírja az megkapja a szükséges szabadságot és nyitottságot a szabad beszédhez. A félelmek elleni stratégiához hozzátartozik a helyes hallgató-értelmezés is. A hallgatók ugyanis nem, mint kritikusok vannak jelen, akik ölbe tett kézzel hallgatják és megbírálják a produkciót, hanem ők a Krisztus gyülekezete, az Úrban testvéreink. A félelem elleni leghatékonyabb eszköz azonban az ügryhöz méltó felkészülés.

Ezek után a szerző sorra veszi, hogy mit jelent ez a felkészülés, hogy hogyan kell egy szabadon mondott prédikációra felkészülni. Aki a szószéken szabadon akar beszélni, annak nemcsak a prédikáció tartalmát kell előkészítenie, hiszen az írás még nem vezet beszéléshez. Ki kell dolgozni egy beszédgondolkodási metódust. Már a készülés alatt is beszélni kell. Egy szabadon mondott prédikációra való felkészülés a bibliai textus hangos olvasásával kezdődik, itt a prédikátor már az Igét úgy hallja, ahogy az istentiszteleten a hallgatók hallani fogják.

A következő lépés, hogy a születendő prédikációról másokkal beszélgetni kell. Ez nemcsak azért fontos, mert indirekte másokat is belevonok a készülésbe, akár a leendő hallgatókat is, hanem ezzel a dialógussal már eleve beszélve készülünk a prédikációra. Az egyes gondolatokat hangosan megfogalmazzuk, a neki legmegfelelőbb formában testesítjük meg. Ez az előkészítő beszélgetés egy „dialógikus beszédgondolkodási kísérlet”.

Minden szabadon mondott prédikációnak szüksége van egy pontos céltételezésre, és az ahhoz való következetes orientálódásra. Ez a cél határozza meg az anyag terjedelmét, behatárolja a kapcsolódási lehetőségeket. A cél megfogalmazása az anyaggyűjtés végén történik, anélkül, hogy ebből a célból téma lenne. Ez a céltételezés segít megtartani az áttekinthetőséget, nem enged elkalandozni, hiszen a felvett fonalat kell követni.

A szabad prédikálás nem azt jelenti, hogy mindenféle dokumentáció nélkül prédikálunk. A szerző címszó-cetlinek nevezi azt a vázlatot, amely a célt, a felosztást, a legfontosabb gondolatok rendszerét tartalmazza. Erre a címszó-cetlire csak szavakat, szóblokkokat, mondatrészeket írhatunk, amelyek nem képeznek grammatikai egységet. A címszó-cetli grafikus ábrán is tartalmazhatja az anyagot.

A szerző azt is hangsúlyozza, hogy a szabad prédikáció nem egyenlő a leírt prédikáció megtanulásával, mert noha ez külsőleg nem felolvasás, de ugyanolyan teljes kötöttség, ami élettelené teszi a beszédet.

Szerinte téves az a felfogás, hogy a szabad beszéd képessége egy adottság. Csupán gyakorlásról van szó. A szabad prédikáláshoz elengedhetetlenül szükséges az aktív szókincs bővítése, illetve a passzív szókincs aktiválása is, amelyre két gyakorlatot is hoz.

Elemzi azt is, hogy a szemléltető anyag nemcsak a recepció eredményessége miatt fontos, hanem megkönnyíti a szabad beszédet, hiszen egy-egy ilyen kép, történet, könnyen memorizálható blokkot tartalmaz a prédikációban.

III. A könyv függeléke címszócteli-példákat közöl.

Albert Damblon munkája egy igen aktuális problémára mutat rá, de a problémát nemcsak elemzi, hanem konkrét gyakorlati tanácsokkal orvosolja azt.

BRINKMANN: PRAKTISCHE HOMILETIK

Végezetül ezen a területen Frank Thomas Brinkmann: Praktische Homiletik c. könyvét említtem meg (2000). Brinkmann gyakorlati teológiát, ezen belül homiletikát tanít a Bochumi Egyetemen, emellett Dortmundi lelkész.

A szerző könyvét a prédikációra való felkészülés vezérfonalának nevezi. Célja az, hogy a felkészülés útját az íróasztaltól a szószékig elméletileg megalapozottan, de a gyakorlathoz közelállóan meghatározza, és az exegetikai magyarázatok és az egyes elméleti homiletikai koncepciók, valamint a jelenlegi prédikációs gyakorlat közötti hézagot kitöltse.

Brinkmann az a tapasztalat motiválja, hogy a homiletikának a gyakorló lelkészek igehirdetési munkáját kell szolgálni. A gyakorló lelképásztorok pedig nem magasröptű elméleti kérdésekkel akarnak foglalkozni, hanem olyan praktikus problémák érdeklik őket, hogy pld. mit, miről, kinek, és hogyan prédikáljak a következő vasárnap. A homiletikától etekintetben várnak tartós és hasznos tanácsokat. A homiletika tudománya azon mérettetik meg, hogy mennyire van gyakorlati haszna. Akkor beszélhetünk gyakorlati homiletikáról, ha minden homiletikai elmélet azt a célt szolgálja, hogy prédikálj! Brinkmann kimondja, hogy nem biztos, hogy mindent, amit teoretikusan meg tudunk fogalmazni, az egyben átvihető a gyakorlatba is. Sőt, kimondja azt, hogy nagyon sok elméleti megállapítás és empirikus vizsgálat nem vihető át a gyakorlatba. Ha ugyanis tudjuk, hogy mire kell figyelni, ha diagnózist és modelleket tudunk felállítani, ha receptjeink vannak, akkor miért nem jön az eredmény?

Brinkmann azoknak írta könyvét, akiket a prédikálás gyakorlati kérdései foglalkoztatnak, és örülne, ha egy ilyen vezérfonalat vehetne kezébe az olvasó. Brinkmann munkája természetesen az elméleti meglátásokra alapoz, de mindezeket céltudatosan a gyakorlat szolgálatába állítva említi és elemzi, és soha nem öncélúan. A szintiszta elméletet közlő homiletikák tudományos nyelvezetét leegyszerűsítette, de nem a tudományosság rovására, így a könyv érthető és világos.

Az előbbiektől értelmében minden fejezet (stáció-állomás) egy elméleti megalapozással indít, majd irodalomjegyzéket ad az esetleges további elmélyüléshez, végezetül egy gyakorlati kérdésekből álló katalógussal fejezi be az adott fejezetet, hogy az önálló elgondolkozásra és véleményalkotásra is lehetőség nyíljen. A hatodik (záró) fejezet pedig kimondottan gyakorlati kérdésekre koncentrálna.

A könyv bevezetése megadja az orientációt: miszerint célja, hogy hat állomáson át végigkísérje az utat az íróasztaltól a szószékig.

Az első állomás a prédikátorral foglalkozik, és azt a kérdést boncolgatja, hogy ki és miért prédikál (wer és warum)? Aki ugyanis prédikálni akar, annak ismernie kell saját magát, határozottan tisztában kell lennie azzal, hogy miért prédikál, és erről számot is kell tudni adnia. A fejezet leplezetlenül előhossa a különböző lehetőségeket arra nézve, hogy ki miért prédikál: -saját magunk identitásának keresése miatt, - a hivatás társadalmi elismertsége miatt, - elhivatottság miatt, - Szentlélek indítása által.

A második állomás az egyház és istentisztelet kontextusában vizsgálja azt, hogy mikor, hol, és mi célból hangzik fel a prédikáció (wann, wo, weshalb). Itt arról van szó, hogy ki kapta a megbízatást a prédikálásra. Ezt a megbízatást az Egyház kapta, aki ezt a megbízatást továbbadja a hivatalban lévőknek.

A harmadik stáció a textus problematikáját tárgyalja: Miről és hogyan (worüber és womit)? Itt exegetikai és heremenutikai kérdések kerülnek szóba.

A negyedik stáció a kinek és hová kérdést állítja a centrumba (wem és wohin)? Ezen belül vizsgálja a tárgy és a szituáció kapcsolatát, a tudományos igényű gyülekezet és hallgató analízisek eredményeit, a mindennapi kultúra és a kor diganosztikájának, illetve az emberismeret és a jelen hermeneutikájának használhatóságát a homiletikában.

Az ötödik fejezet arra ad választ, hogy mit prédikálunk és minek (wozu és was)? Itt az üzenettel, a prédikáció anyagával, nyelvével, a prédikáció értelmével, céljával, erejével kapcsolatos meglátásait tárja fel.

A hatodik állomás a tényleges gyakorlati alkalmazás, ahol a fő kérdés a hogyan („wie”)? Itt tisztázza, hogy mi is a prédikáció, isteni, emberi, vagy művészi alkotás? Ezt a prédikáció tagolásának, felépítésének, és előadásának problematikája követi.

A könyv végén egy konkrét prédikáció megszületésének részletes és tanulságos jegyzőkönyvét olvashatjuk. Függelékként egy ábrán – modellen közli a hat stáció egyes faktorait és azoknak egymásrahatását a prédikációra nézve.

*

IRODALOMJEGYZÉK

- Adams, Jay E. Adams: Predigen. Handbuch für Biblische Verkündigung, Basel, 1991.
- Bukowski, Peter: Predigt-wahrnehmen, Neukirchener, 1990.
- Brinkmann, Frank Thomas, Praktische Homiletik, Ein Leitfadens zur Predigtvorbereitung, Stuttgart, Berlin, Köln, 2000.
- Daiber, Karl-Fritz, Predigt, als religiöse Rede, Homiletische Überlegungen im Anschluß an eine empirische Untersuchung, Predigen und Hören 3, München, 1991.
- Damblon, Albert, Frei predigen, Düsseldorf, 1991.
- Engemann, Wilfried, Einführung in die Homiletik, Basel, 2002.
- Engemann, Wilfried, Semiotische Homiletik, Tübingen-Basel, 1993.
- Hermelink, Jan: Die homiletische Situation, Zur jüngeren Geschichte eines Predigtproblems, Göttingen, 1992.
- Lämmermann, Godwin, Zeitgenössisch predigen, Homiletische Analysen mit Predigtbeispielen, Stuttgart, Berlin, Köln, 1999.
- Luksch, Thomas, Predigt, als metaphorische Gott-Rede, Zum Ertrag der Metaphernforschung für die Homiletik, München-Würzburg, 1998.

- Müller, H. M: Homiletik, Berlin, 1998.
- Müller, Klaus: Homiletik, Ein Handbuch für kritische Zeiten, Regensburg, 1994.
- Nembach Ulrich: Predigen heute – ein Handbuch, Stuttgart, 1996.
- Otto, Gert, Rhetorische Predigtlehre, Mainz, 1999.
- Smend, Rudolf: Altes Testament christlich gepredigt, Göttingen, 2000.
- Smend, Rudolf, Keresztyén prédikációk az ószövetségről, Kálvin Kiadó, 2003.
- Theissen, Gerd, Zeichensprache des Glaubens (Chancen der Predigt heute), Gütersloh, 1994.